

Відгук

офіційного опонента на дисертацію

Хайруліна Олега Михайловича

«Ігрове моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Сучасні умови екзистенційного розвитку людини і соціальних систем характеризуються винятковою складністю, різноманіттям й динамікою варіацій програм життєдіяльності та взаємодії особи із наявним середовищем. Такі умови містять потужні потенціали особистісного розвитку, водночас не сприяють його беззаперечності, безпеці, легкості й простоті. Актуальний стан прожиття сучасного суб'єкта є еволюційним наслідком ускладнення та урізноманітнення буттєвих факторів, що першочергово пов'язані із особливостями епохи постмодерну та постіндустріального, інформаційного суспільства. Наявна індивідуальна та суспільна динаміка все більше починає відповідати ознакам гри у сенсах й контекстах, обґрунтування яких є науковим дискурсом, що джерелить від ініціатив Платона, І. Канта, Ф. Шіллера, Г. Спенсера та інших достойників, для яких ігрові явища виступали специфічним об'єктом їхніх наукових досліджень. Гра, як соціокультурний феномен, соціальна програма та інтегральний фактор самореалізації людини - суб'єкта, особистості та індивідуальності, сьогодні пронизує увесь простір соціального буття та індивідуального онтогенезу, а також традиційно засвідчує надзвичайно розлогий діапазон власної емпірики. Тому розробка ефективних засобів життєдіяльності суб'єкта в умовах нестабільного і малопередбачуваного середовища сьогодні є для вітчизняної психології нагальною вимогою, амбітним та доволі перспективним завданням, яке, окрім усього іншого, має й вагоме прикладне значення. Результати науково-психологічних пошукувань мають ґрунтуватися на надійній методологічній основі, яка б відповідала сучасному рівню розвитку науки та максимально враховувала вигоди й переваги застосування системного та мультидисциплінарного підходів. Пошуку релевантних відповідей на виклики сьогодення присвячена дисертаційна робота

О.М. Хайруліна на тему «Ігрове моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності», яка безсумнівно є актуальною і окреслює нові горизонти системного психологічного роз'яснення фундаментальних психологічних засновків успішної життєдіяльності сучасного суб'єкта в актуальних умовах його існування.

Головна концептуальна ідея дослідження планомірно розкривається у п'яти розділах дисертації.

Зміст **першого розділу** свідчить, що дисертант здійснив ґрунтовний аналіз проблематики ігрової діяльності як основи дослідження ігрового моделювання прожиття людини в умовах невизначеності. Ігрову діяльність О.М. Хайрулін розкриває як об'єкт міждисциплінарних пошукувань, природа якого передусім має психологічний генезис. Також у цьому розділі автор визначає моделювання як фундаментальний атрибут гри та психологічного пізнання життєдіяльності людини, який має універсальне значення та функціоналізм. Проблематику сучасної та історико-культурної актуалізації гри в аспектах моделювання як іманентного осердя життєдіяльності людини і соціальної системи дисертант висвітлює з рефлексивних позицій філософських, психологічних та мультидисциплінарних засад наукових пошукувань. Автор доводить, що ігрове моделювання має складну структурно-функціональну схему та есплікується передовсім як універсальна форма та неспецифічний психічний процес життєдіяльності людини в реальних умовах соціальної взаємодії, що характеризуються високим когнітивним навантаженням, високою вірогідністю екзистенційних ускладнень та невизначеністю. У розвиток та на основі сучасних фундаментальних підходів аргументовано наголошується, що ігрове моделювання має дескриптивну, прогностичну й нормативну функції. Відповідний функціоналізм посилюється від дескриптивної (описової) до функціонально-повновагомої тріади задіяння функцій залежно від ситуаційного ступеню когнітивного навантаження, рівня актуальних ускладнень та життєвої невизначеності, а в підсумку від екзистенційної сили певної моделі дій.

Другий розділ присвячено проведенню систематичного і ґрунтовного аналізу теоретико-методологічних засад побудови теоретичної моделі формування та функціонування ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності, уточненню феноменології структурних компонентів життєдіяльності особистості які, власне, і забезпечують реалізацію процесу ігрового моделювання. Дисертант здійснює аналіз досліджуваної проблеми на епістемологічному фундаменті філософського екзистенціалізму та відповідних психологічних підходах, зокрема диспозиційного, вчинкового та репрезентаційного. В результаті концептуалізовано атрибутивні для життєздійснення особи психологічні зміст, статус і роль невизначеності як емпіричного явища. Виявлено, що умови невизначеності та відповідна буттєва напруженість мають долатися суб'єктом через екзистенційну наповненість його повсякдення, що генерує відчуття психологічного благополуччя. У буттєвій нормі персональна життєдіяльність має спрямовуватися на реалізацію відповідальності за власне і суспільне життя. При цьому невизначене майбутнє має пріоритет перед поточним діяльнісним моментом “тут-і-тепер”.

У другому розділі також розкрито сутність та зміст універсальної психологічної структури ігрового моделювання життєдіяльності в умовах невизначеності якою є габітус суб'єкта – людини та соціальної групи. Як основа для розробки теоретичної моделі формування, функціонування та розвитку ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності актуалізовано та обґрунтовано сутність, зміст та структурно-функціональний комплекс двох класів репрезентацій габітусу людини. Саме в актуальних умовах соціальної гри він формується, розвивається та через власні трансформації забезпечує реалізацію закономірностей гри як культурної й психологічної функції людини та спільноти. Такий функціоналізм у повсякденні людини емпірично відбувається через вчинковий генезис як один із двох фундаментальних класів ігроформ – ігроїдів (форми імітації, імпринтингу, наслідування референтних моделей) і вчинкової екзистенційної гри (власне вчинок).

У цьому розділі також аргументовано, що авторська модель має у повній мірі охоплювати темпоральні і топологічні аспекти ігрового моделювання, що методологічно забезпечується застосуванням категорійної матриці сучасної соціогуманітарної теорії (А.В. Фурман).

У **третьому розділі** обґрунтовано засадничі етапи трансформації габітусу людини у просторі ігрового моделювання її життєдіяльності як суб'єкта в умовах невизначеності, висвітлено багатогранний процес психосоціального розвитку особи через належні структурні та функціональні перетворення її габітусу в умовах максимально вірогідних життєвих ускладнень та змін. Як результуючий наслідок соціалізації суб'єкта, життєдайного синтезу інтеріоризації опанованих референтних рольових моделей і вчинкової екстеріоризації концептуалізовано онтопсихологічне значення габітусу. Наведене значення, як стверджує дисертант, полягає передусім у тому, що для продуктивної життєдіяльності та саморозвитку людина, у проблемних життєвих ситуаціях, вимушена удосконалювати свої «габітуальні потенціали». Альтернативою є «екзистенційне гальмування», зупинка на досягнутому, латентна регресія на попередні рівні габітуальних спроможностей.

На основі аналізу провідних досліджень автором обґрунтовується, що для формування усталеності екзистенційної спрямованості розвитку суб'єкта вік ранньої юності є визначальним. У цьому ж розділі дисертації обґрунтовано авторські пропозиції щодо застосування, першочергово як методологічних та верифікаційних компонентів наукового апарату психології, класифікацій математичної теорії ігор та формально-логічної тріади «суб'єкт-об'єкт-відношення» (S,O,R). Таке обґрунтування здійснюється на основі методологічного синтезу феноменологічного, онтологічного і канонічного вчинкового підходу та функціонального системогенезу, що, у підсумку, надає авторові аргументовану можливість створення образу онтологічної моделі його теорії із влучним терміном «психологічна сигнатура».

Запропонована О.М. Хайрулінім модель виконує роль концептуального осердя запропонованої теорії ігрового моделювання та постає теоретичним і

водночас формалізованим узагальненням розвивального потенціалу моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності.

Четвертий розділ дисертації присвячено узагальненню методології психологічного дослідження закономірностей формування, функціонування та розвитку ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності, першочергово як об'єкта канонічної психології. У межах обґрунтування психологічної теорії ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності наведено зміст та відповідну аргументацію її сигнатури, що побудована як онтологічна модель знання сфери та є структурно-функціональним базисом цієї теорії. Такий методологічний підхід формулює теорію ігрового моделювання як вчення про структуру, логічну організацію, способи і засоби пізнавально-пошукової діяльності, а також про науковий апарат тлумачення психологічних принципів, закономірностей та поняттєво-категорійних засобів формування, функціонування та розвитку ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності.

Цей розділ дисертаційної роботи О.М. Хайруліна, на нашу думку, заслуговує на особливу увагу позаяк містить актуалізацію та обґрунтування оригінального підходу автора до перспективного удосконалення психологічної верифікації об'єктів та явищ, пізнання яких характеризується високою складністю завдяки розлогій функціональній варіативності їх емпірики. Такими явищами є гра та моделювання – основи авторського дискурсу, давні та класичні взірці одночасно емпіричної та інтелігібельної реальності. О.М. Хайрулін на зразках ігрового моделювання та на основі синтезу феноменологічного, онтологічного та системогенетичного підходів творчо й аргументовано пропонує перспективний методологічний проєкт верифікації результатів дослідження фундаментальних психічних явищ соціальної, культурної, міжособистісної взаємодії, тобто об'єктів, котрі мають виразний апріорний характер завдяки як розлогій історії наукового пізнання, так й невичерпній дискурсивності. Низка підходів та методів, що були обрані автором, дозволяє доволі повно виокремити належні критерії, структурні

компоненти та інші характеристики, які містяться у вперше розробленій теоретичній моделі.

У **п'ятому розділі** наводяться емпіричні зразки теоретичних побудов дисертації стосовно аспектів індивіда, соціального та інформаційного аспектів. Змістом розділу акцентується, що формовияви ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності, як феномени та об'єкти пізнання, набувають здатності до їх емпіричного аналізу лише у модусах діяльнісних репрезентацій суб'єктної екстеріоризації. Водночас вся внутрішня підготовча робота суб'єкта, що відбувається у формах ментальних репрезентацій, є можливою для емпіричної перевірки лише за допомогою позицій теорії ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності як інтелігібельні моделі та емпіричні конструкти одночасно. Тому наведені у п'ятому розділі описи цілком аргументують емпіричний конструктивізм наведеної авторської теорії дисертанта.

Однак, незважаючи на позитивну оцінку рецензованої наукової праці, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження, питання й побажання, які не применшують його цінності як фундаментального психологічного дослідження.

1. Текст двох перших розділів дисертації беззаперечно свідчить про наукову ерудицію її автора щодо наукових підходів, які розглядають проблематику феноменології гри. Ці розділи містять докладну інформацію про філософські, психологічні, герменевтичні, лінгвістичні, педагогічні й математичні теорії та концепти, проблемні питання та результати теоретизувань автора, що виносяться на захист. Водночас цього теоретико-аналітичного матеріалу надмірно забагато, він викладений надто розлого й деталізовано, що дещо виходить за тематичні рамки дослідження. Хоча, з іншого боку, можна було би в обраному автором дискурсі ігрових явищ розкрити психологічну сутність, скажімо, педагогічних тематизмів саме ігрового моделювання.

2. Додаткового роз'яснення або уточнення потребує питання: «За яких умов екзистенційна вчинкова гра перетворюється на ігроїд, тобто на свою вироджену форму?» Це питання, на нашу думку, має вагоме теоретичне і практичне значення для повного розуміння феномену гри. Тому хотілося б одержати змістовне пояснення.

3. У роботі надається достатньо глибоке і детальне аргументування системи критеріїв умотивованих задовольень особи як універсально індивідуального афективно-мотиваційного кластеру актуальної ситуації життєдіяльності. Водночас таке аргументування істотно виграло б, якби ці критерії були погоджені й послідовно розкриті на запропонованому наборі факторів актуальної життєвої ситуації суб'єкта.

4. На нашу думку, було би корисним більш обґрунтовано розкрити переваги й доцільність обрання онтологічного моделювання як альтернативного засобу верифікації отриманих результатів дослідження порівняно з класичною натуралістично-емпіричною методологією. Така позиція автора потребує посилення аргументації відносно правомірності розгляду онтологічного моделювання як комплексного методу психологічного вивчення складних емпіричних об'єктів, що мають історико-культурну значущість.

5. Змістовний зв'язок мовно-мовленнєвої гри та інших компонентів психологічної сигнатури (онтологічної моделі) теорії ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності у дослідженні варто було би розкрити більш конкретизовано. Хоча темі мовно-мовленнєвої гри присвячено окремий підрозділ 5.3, у якому на основі наведеного типу гри обґрунтовано прагматичну модель виявлення у публікаціях ознак маніпулювання, усе ж такі універсальні тематизми вербальної ігрової дії було би доцільним розкрити, скажімо, у контекстах видів провідної діяльності людини.

6. Загальні висновки до дисертації та розділів бажано було би сформулювати більш стисло, утримуючись від коментарів та пояснень, а зосереджуючись лише на найбільш важливих та вагомих здобутках роботи та безпосередньо узгоджуючи їх із відповідними завданнями.

Незважаючи на зроблені зауваження, дисертаційна робота О.М. Хайруліна «Ігрове моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності», є завершеною працею, має наукову новизну, а рівень аналізу досліджуваної проблеми, науково-теоретичні узагальнення, розроблені дисертантом, логічна побудова та послідовність теоретико-емпіричного дослідження і викладеного матеріалу свідчать про високий науковий рівень автора дисертаційної роботи, результативний розгляд та вирішення ним досліджуваної проблематики.

Зміст автореферату та публікацій ідентичний змісту основних положень дисертації.

Усе наведене надає підстави для висновку про те, що кваліфікаційна наукова робота Хайруліна Олега Михайловича ««Ігрове моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності»», відповідає вимогам пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., які висуваються до докторських дисертацій, а її автор, Хайрулін Олег Михайлович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

директор Українського науково-методичного центру
практичної психології і соціальної роботи НАПН України,
доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України

04.11.2025

Віталій ПАНОК

